

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Biblioteques

1500650211

AT Ribera autògrafa
Universitat Autònoma de Barcelona
Memòria d'arquitectura
Núm. 1926
I. P. Ribera

L'ARQUITECTURA ROMANA
A CATALUNYA

L'ARQUITECTURA ROMANA A CATALUNYA

PER

J. PUIG I CADAFAALCH

EDICIÓ SEGONA DEL VOLUM PRIMER, LLIBRE PRIMER
DE L'ARQUITECTURA ROMÀNICA A CATALUNYA,
PER J. PUIG I CADAFAALCH, A. DE FALGUERA I J. GODAY

PREMIADA EN EL CONCURS MARTORELL DE BARCELONA DE L'ANY 1907
I AMB EL PREMI DU SEIGNEUR DE L'ACADÉMIE DES INSCRIPTIONS ET
BELLES LETTRES DE PARÍS L'ANY 1919

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BARCELONA, 1934

QUEDEN RESERVATS TOTS
ELS DRETS DE PROPIETAT

ADVERTÈNCIES

Hem procurat reduir els plans dels edificis a la mateixa escala 1:400, i així són tots aquells que no porten indicació especial.

Els llibres citats abreujadament es trobaran en la bibliografia, amb llur títol i caràcters bibliogràfics complerts.

Al baix dels gravats hom indica l'autor de la fotografia o dibuix, o bé el del llibre del qual han estat reproduïts.

PRÒLEG DE LA PRIMERA EDICIÓ

VAN escrites, en començar aquestes ratlles, unes quantes mils pape-
retes arreplegant dades incoherents i centenars de fulles volent
esvair l'olor prosaica de ciència grisa feta mecànicament, que, com el regust
de la floridura del vi, no acaba mai d'anar-se'n de les planes dels llibres
d'investigació científica. Portem fets en arribar aquí, innumbrables foto-
grafies, i croquis, i plans, i dibuixos de monuments, alguns gairebé desco-
berts per nosaltres; hem recorregut i estudiat personalment els edificis
més importants de la nostra terra, i pacientment hem acompanyat, seguint
llurs descripcions, els excursionistes que han resseguit vall per vall tot
Catalunya.

Fa anys que aquest treball va començar; algunes planes foren escri-
tes a l'aula, tot no escoltant les lectures ensopides d'Història de l'Art
estantissa i mitològica que es donaven a l'Escola; algunes planes i clixés
foren fets en les excursions en què uns quants nois ens agrupàvem per a
seguir món a peu, tot rient alegrement; expedicions pintoresques mig de
deport, mig de rudimentari estudi. Són aquells temps ben lluny, i els qui
llavors marxàvem per un mateix viarany, seguim ara camins ben di-
versos.

Passaren anys, i les fotografies han anat acumulant-se, els caixons
han anat omplint-se de notes, i les carteres de documents extractats;

i els deixebles d'un dia, formats al taller d'arquitecte, en el seminari casolà extra-universitari, han esdevingut col·laboradors i companys, i aquesta obra ha estat finalment elaborada pels qui la firmen. Treball de resseguir obres publicades, d'extractar els corpus d'inscripcions i cartes, de fer plans i perspectives, i estructures; treball de fotògraf; esforç de paciència, esforç intel·lectual, esforç de cames i de resistència física corrent muntanyes, són transformats en llibre, i ara en veure'l quasi a punt de relligar sobre la nostra taula, pensem en els anys esmerçats, els auxilis rebuts i els obstacles vençuts per a passar de les dades incoherents a l'organisme que representa tota obra científica.

No sap ningú dels qui escriuen en els grans centres europeus, el que és el treball d'investigació científica en els llocs apartats, amb biblioteques velles, sense l'usual utilitatge; sovint, com en l'Edat Mitjana, els estudiosos desterrats, havent de peregrinar i passar les fronteres per a llegir el llibre vulgar. Podríem dir com tal llibre usual ha vingut per primera vegada a Barcelona, i com no posseïm encara un mapa geogràfic, ni un catàleg monumental, ni cap dels corpus de coses amb què l'esforç oficial ajuda en altres terres aquests estudis. Les informacions fetes per les Escoles oficials, les col·leccions de fotografies de les excursions pagades amb fons públics, romanen secretes, sobretot per als estudiosos, que el canceller guardador del tresor considera com a competidors en la seva obra, no com uns aliats o uns auxiliars en la generosa empresa de l'obra científica.

L'esforç local ha suplert a vegades l'esforç de l'Estat; a ell es deuen les institucions que més directament presten la col·laboració a aquesta mena d'estudis. Així el patriotisme dels tarragonins ha creat el primer Museu d'antiguitats romanes d'Espanya en la vella Tarragona; l'esforç local ha fet les col·leccions emporitanes dels Museus episcopal i provincial de Girona, i els d'antiguitats medievals de Lleida i de Solsona, i el

de Vilanova i els municipals de Manresa i Mataró, i sobretot el gran Museu d'Art cristià de Vic, honor del seu fundador, el bisbe Morgades.

Barcelona, la urbs segona en població, a vegades la primera, segons l'enginy de qui confecciona l'estadística, no té gairebé Museu de l'Estat. En una església, l'antiga capella reial, hi té acumulats heterogenis objectes, molts interessantíssims, sovint de difícil estudi degut a llur col·locació. El Museu d'Arles, de Provença, és un model d'ordenació, i l'església narbonesa que alberga el Museu Lamourgier és un model d'instal·lació al costat del nostre Museu nacional espanyol de Barcelona. El Municipi i la Diputació provincial han suplert, d'uns quants anys ençà, aquesta falla. Un Museu va ésser improvisat al Parc municipal, i continuat després amb la creació de la Junta de Museus, mena de comitè autònom com els *trustees* del «British Museum». Heus aquí un primer auxili rebut en les fotografies i gravats de les col·leccions dels diversos Museus catalans.

Vingué després la creació dels Estudis Universitaris, el començament de la Universitat lliure catalana, i als autors d'aquests llibres els fou encarregada la càtedra d'Història de l'Arquitectura. En ella prengué cos tot el que comprèn el present volum. Dos anys enters un nombre considerable d'oients omplí la sala d'actes del «Círcol Artístic de Sant Lluc»: una multitud heterogènia d'estudiosos; deixebles de les escoles d'Arquitectura i Belles Arts; gent de tota mena i estament; treballadors als quals interessa saber la història de l'Art, mare de tota ornamentalitat; industrials i comerciants que fan de l'Arqueologia un esport ennoblidor de llur vida d'affers ordinaris; gent de lletres als quals interessien totes les manifestacions de la vida espiritual; i entre ells dames i senyoretes que es complauen a seguir aquestes disciplines en què s'estudia el procés de les formes actuals de l'arquitectura. Al costat de la sala de conferències s'improvisà un reduït Seminari que extractà documents i féu dibuixos. Cada lliçó setmanal fou un capítol; cada setmana anà ordenant les fu-

lles disperses de notes i apuntacions, i al cap de l'any aquest volum estava a punt d'ésser escrit a màquina i tenia una estructura semblant a la d'ara.

Vingué llavors un esforç suprem. Un home, il·lustre arqueòleg, el senyor Manuel Martorell i Penya, féu, fa temps, un llegat a la ciutat de Barcelona per a la creació d'un premi, cada quatre anys, a un treball d'arqueologia, i aquesta obra fou una de les honorades amb aquest premi. Poc després, la Diputació Provincial de Barcelona amb la cooperació del Consell municipal, fundava l'Institut d'Estudis Catalans, que benèvolament acordava la publicació d'aquest llibre i l'ajudava amb els seus mitjans poderosos, i el llibre ha anat completant-se, i refent-se, i retocant-se, fins que els seus fulls han sortit impresos de la màquina tipogràfica. Cal expressar aquí el sentiment d'agraïment al fundador benemèrit de premis quantiosos als treballs d'arqueologia hispànica i a les honorables Institucions que han acollit sota llur patronat el nostre llibre. I després, als generosos col·laboradors que amb fotografies i dades han vingut sovint al nostre auxili; als que ens han acollit benèvolament en els nostres romiatges pel país; als que ens han aclarit els dubtes i il·luminat en els errors; que aquestes obres són sempre col·lectives, i cal, a tothom que hi ha portat la seva pedreta, dedicar-li aquí el nostre record.

Tot llibre té aquell període caòtic de les dades incoherents, i és, fins a cert punt, com una mena de creació en el moment esplèndid de prendre la forma definitiva d'obra artística per nosaltres ardentment desitjada, encara que no assolida. Al lector que es cansi entre l'àrida prosa d'aquestes planes, cal dir-li, per tal que el llegeixi amb més indulgència, la penosa tasca, les suades com d'un treball forçat que passa qui s'entesta a fer aquests cossos de coses, fonament de la Història de l'Art tal com actualment s'entén. Al lector que hi trobi capítols arrossegats pesadament, cal explicar-li com és difícil convertir un inventari de temes decoratius

o de formes arquitectòniques en literatura, i l'esforç quasi acrobàtic de fer avenir l'extensió de la lletra als blancs dels gravats per tal d'obtenir fins a cert punt la bellesa de les planes... per a qui no les llegeixi. Hem trobat, lector amic, totes les aspreses del camí no fressat, i el que hi hem aplegat temem que tingui l'agror del fruit no prou madur i l'aspror dels que lleven les plantes selvàtiques.

Tota la Història ha hagut d'ésser modernament refeta, sobretot la Història de l'Arquitectura medieval.

Molt aviat, massa de pressa, els primers investigadors fixaren una cronologia i entreveieren uns orígens, i enunciaren una llei a què obeïen les formes i llur evolució. Aplicaven a les formes medievals uns deixos de la Història de l'Art clàssic, i aquestes formes lliures no tenen ni la simplicitat ni la generalitat del poderós art grec, ni la força com d'un precepte legal de l'omnipotent art romà. Hi ha en elles una varietat que obeeix a la real existència de diversos pobles i nacions, a una multiplicitat de races, a estats diferents col·lectius d'esperit, les fronteres ètniques dels quals no són les dels Estats actuals, ni coincideixen exactament amb les fronteres polítiques històriques. La varietat d'escoles medievals amb geografia i cronologia diferents, relacionades, encara que no coincidents, amb la geografia i amb la cronologia dels esdeveniments polítics, ha estat la primera conseqüència de l'actual revisió de la Història artística.

I fer aquesta Història múltiple, amb evolucions locals diferents, és la penosa tasca moderna dels nous pacients investigadors. Al Nord, la cronologia i les formes són diferents del Sud; a tal país hi arriben primerenques renaixences que tarden segles a florir en altres terres no tan sortoses. Tal forma roman en una àrea determinada, resta d'una vella geografia, extingida i morta a Europa.

Això ha suposat una doble tasca; d'una part, l'examen de les ruïnes

i llur anatomia, element per element, fins a arribar a les minúcies dels procediments materials de construcció i a la mecànica de l'estructura i als detalls de l'organització del treball i la condició social dels qui erigien els edificis, i els mitjans econòmics amb què es feien; i d'altra part, la crítica dels documents literaris: actes i diplomes, contractes notariais i solemniais preceptes dels Emperadors, inscripcions lapidàries i llegendes que decoren les pintures murals, i tot allò que pot servir per a datar les obres inventariades. Aquesta és la diferència entre l'antic amor a la rarsa i fins a la bellesa de les coses, i el mètode modern de llur estudi.

En l'arqueologia arquitectònica medieval, aquest és el problema difícil que la diferencia, en general, de l'arqueologia clàssica: l'època de la construcció la dóna el document escrit, que no té una connexió directa amb l'edifici. Una inscripció lapidària, conté sovint la data en què fou feta; l'edifici quasi mai va acompanyat d'inscripció, i es presenta el problema de relacionar les obres amb els documents. I aquest és el treball més complicat d'escollir entre les diverses dates que l'arqueologia literària assenyala a cada edifici, aquella a què realment pertanyen les ruïnes arribades a nosaltres.

Dues són les fonts d'estudi: els monuments i els documents literaris.

Es molt el treball fet sobre els primers, i data el començament de la investigació de llarg temps, gairebé des que s'ha tingut consciència que existia una ciència arqueològica.

Ja a l'antigor els nostres prínceps de tant en tant sentien l'amor a les coses velles. Es conegut aquell document desenterrat per Pròsper Bofarull (1), en què el rei Joan, l'amador de la gentilesa, parla del temple romà de Barcelona i encomana la seva conservació, considerant-lo obra

(1) BOFARULL, P. de, *Los Condes de Barcelona vindicados*. Barcelona, 1836, t. II, pàgs. 282 i següents.

dels seus avant-passats. No fa gaire, el senyor Antoni Rubió i Lluch donà a llum la carta amb què el rei Martí s'interessa pels vasos antics casualment descoberts prop d'una església de Sant Basili, sobre Roses, la vila grega veïna d'Empúries, avui perduda. Son més conegudes encara aquelles paraules de lloança del Partenon, *la pus richa joya qui al mont sia*, del nostre rei Pere III, desenterrades també per l'estimat amic president de l'Institut d'Estudis Catalans (1). A aquests textos dels diplomes reials, cal afegir les breus indicacions dels cronistes dels segles XV i XVI, des d'en Tomich, en Jeroni Pau, en Beuter i en Carbonell, fins a la Crònica d'en Pujades, a la d'en Feliu de la Penya i la d'en Mayans, i els erudits dels segles XVII i XVIII.

Però això no era l'estudi ni la investigació. Començà aquesta ja fa molt temps, i és agradable en aquest moment per als que seguim aquest camí, recordar els que ens precediren; els que han tractat el mateix tema, i els que han portat llur esforç a temes anàlegs, que aquesta ciència de l'arqueologia arquitectònica catalana ha tingut de llarg temps ençà els seus treballadors; des d'els treballs dels *acadèmics desconfiats i de les bones lletres*, fins a les excavacions fetes en el temple romà de Barcelona per la Junta de Comerç, la memorable Junta, que, veient íntegra la vida, s'ocupa de tots els aspectes de la cultura pàtria.

Les investigacions històriques es fan, en aquest període, des d'un punt de vista de crítica artística; no s'investiga la història de les obres arquitectòniques, sinó llur valor estètic, millor dit, llur conformitat amb el Vignola o el Vitruvi inflexibles. Amb aquest criteri fou escrit el *Viaje de España, en que se da noticia de las cosas más apreciables y dignas de saberse que hay en ella* (2), en la qual obra el senyor Antoni Pons, enviat

(1) RUBIÓ I LLUCH, A., *Documents per a la Història de la Cultura Catalana Medieval*. Barcelona, 1908, pàgs. 443 i 286.

(2) Madrid, 1772-1794.

de l'Acadèmia de San Fernando, féu una sumària descripció de la riquesa artística del país, i aquelles enfarfegades erudicions de Bozarte (1). A un criteri anàleg obeeix la *Noticia de los arquitectos y arquitectura de España*, de Llaguno i Amirola, ampliada per Ceán Bermúdez (2). Es aquest primer moment, el clàssic, que ha guardat coses profitoses, que ha descrit centenars de coses desaparegudes, més amb un sentit d'estètica apriorística o d'examen de cànons complerts que en el sentit d'observació de com l'efecte estètic s'ha realitzat i amb quins mitjans; més d'estètica fixa, tancada, quasi dogmàtica, que no pas d'estudi del fenomen històric d'aparició de formes.

Fent contrast amb aquest treball d'estudiar secament amb la mida a la mà, i sols amb la mida, els monuments antics, s'inicià el moviment romàntic, on la mida és substituïda per l'ull multiplicador i la fantasia del dibuixant; on la descripció metòdica, excessivament subjecta a cànons, és substituïda per la descripció pintoresca a la manera de Montalembert, Schlegel i Victor Hugo. El representant a Catalunya d'aquesta escola de dibuixants és en Parcerissa; en les seves mans les coses petites, les capelles humils, els claustres baixos, s'engrandeixen com catedrals colossals o com amples llotges; els castells esdevenen més ruïnosa, més coberts d'eura; és una ciència rudimentària com un mite predecessor, com una alquímia fantàstica que aplega per al saber de després, visions de coses perdudes, dibuixos a reduir a la seva escala veritable.

Els representants literaris d'aquest període poètic de la Història de l'Arquitectura, foren en Piferrer (3) amb les seves virolades descripcions,

(1) BOZARTE, *Disertación sobre los monumentos antiguos pertenecientes a las nobles artes de la pintura, escultura y arquitectura que se hallan en la ciudad de Barcelona*. Madrid, 1786.

(2) Madrid, 1829.

(3) PIFERRER, Pablo, *Principado de Cataluña* en «*Recuerdos y Bellezas de España*». Barcelona, 1839. — *Mallorca* en «*Recuerdos y Bellezas de España*». Barcelona, 1842.

successor d'en Campmany en el seu amor a Catalunya (1) i en Quadrado (2) amb la seva erudita visió dels monuments de Mallorca, successor d'en Jovellanos, el qual s'avança al seu temps en la visió afectuosa dels monuments medievals de Mallorca, i després en Llorente (3) poeta i historiador de València i en Pi i Margall que barreja la seva política amb el sentiment de les obres d'art (4).

Aquesta arqueologia de visió poètica, romàntica, de tant en tant, auxiliada per l'estudi dels diplomes, però sense un sòlid coneixement científic dels nostres monuments, va tenir la seva transcendència. Per primera vegada els castells nostres eren castells tal com els del Rin o com els de Normandia; els nostres claustres eren claustres tal com els de Lenguadoc o de Provença, i les nostres catedrals eren catedrals tal com les del Nord de França, a tenir en compte: la Història de l'Art també s'havia realitzat a casa, entre nosaltres, a Catalunya. Això era un gran pas, però en Piferrer i en Quadrado n'havien donat un altre: l'art nostre era fet per nosaltres i per a nosaltres: era un art català, obeint els corrents que es vulgui, transformat per aquestes o altres influències, però català, eminentment català. Per primera vegada es tenia idea de què els fets artístics s'havien realitzat a casa nostra. I per primera vegada també s'entrava en l'examen dels documents literaris que feien referència als edificis.

Aquestes afirmacions, fetes amb visió de poeta i ciència de literat tingueren el seu metoditzador, el seu home de ciència. A França les visions fantasioses havien tingut per successor a De Caumont, a Lassus i a Viollet-le-Duc. A Catalunya, darrera Piferrer i Quadrado vingué Rogent.

(1) CAMPMANY, Antonio de, *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y Artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Madrid, 1779-1792.

(2) QUADRADO, J. M., *Recuerdos del Real Palacio de Mallorca*. Palma de Mallorca, 1860. ID., *Islas Baleares*. Barcelona, 1888, en «España, sus monumentos y artes, su naturaleza e historia».

(3) LLORENTE, Teodoro, *Valencia* en «España, sus monumentos y artes, su naturaleza e historia».

(4) PI MARGALL, Francisco, *Cataluña* en la obra «España». Barcelona, 1842.

Era Rogent un home d'aspecte venerable; el cap i la barba blancs, la barba més aviat descuidada, llarga dels costats, el que aixamplava i arrodonia la seva cara; una mica gros, el coll ample, la testa decantada enrera, feta a mirar enlaire; parlava amb una irònica bonhomia i un sentit realista eminentment català. Fou un dels primers revolucionaris contra la tirania neoclàssica. Ell i els seus companys cremaren el Vitrubi, el gran llibre romà ple d'interès com a document històric, digne de l'aute de fe per l'opressió que durant segles havia exercit sobre els arquitectes d'una part d'Europa. Rogent investigava, sobretot, l'art romànic català amb un gran sentit històric, però també com a forma destinada a tornar a florir novament, fent amb ell a Catalunya, el que les ciutats italianes havien fet amb l'art clàssic, que bo i copiant-lo i reproduint-lo havia infantat el Renaixement; i com tots els revolucionaris innovadors havia fet una mena d'aliança entre l'art neoclàssic i les formes romàniques. Els patis de la Universitat de Barcelona semblen els patis de l'Alcàzar de Toledo, vestits amb ornaments derivats del Claustre de Sant Cugat o de Ripoll. Era interessant sentir-lo en la seva càtedra, parlant de les nostres humils esglésies de les valls del Ter, o de les del Cardoner, o de les del Llobregat; de la Cerdanya, del Vallespir i del Conflent, després de descriure els palaus florentins i les monumentals graonades dels patis genovesos. Es avui encara un document curiós la seva Memòria sobre l'obra de Ripoll (1), els fonaments de la qual anà a cercar en les terres catalanes dels dos costats del Pireneu, principalment la seva expedició a Sant Jaume de Frontinyà, cercant en els recons d'una vall afluent del Llobregat, l'abscondida església que ell creia predecessora de la forma del temple de l'antic cenobi reial de Catalunya.

El seu esforç no arribà a formar un llibre que en síntesi abreujada

(1) ROGENT, E., *Santa María de Ripoll. Informe sobre las obras realizadas en la Basílica y las fuentes de la restauración*. Barcelona, 1887.

aparagué esbossat en la Monografia de Sant Cugat del Vallès (1), que llegí solemnement sota el llorer del claustre, una de les meravelloses obres de l'escultura romànica, davant l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Es fora del nostre record l'acte solemne d'aquesta lectura; però, sí que hem escoltat i fins tenim anotades, algunes de les seves lliçons, i recordem l'obra arqueològica, malmesa per ell mateix en els darrers anys de la vida d'aquell home venerable. Regirant les seves carteres intentàrem fer-la reviure amb el seu fill l'arquitecte Francesc, malauradament perdut per a l'arqueologia de Catalunya. Una part ben petita ha estat recollida pels seus deixebles: Bassegoda recollí la seva Monografia sobre Sant Llorenç del Munt (2); nosaltres en aquest llibre, gràcies a l'amabilitat del seu altre fill Josep, podrem aprofitar una part dels plans que aixecà i de les fotografies que tragué, de gran valor arqueològic. Ell conseguí veure molts edificis abans de la seva transformació; és interessant sentir explicar als que l'acompanyaven, la visió de la Seu urgellesa amb les seves golfes plenes de tresors, avui mal venuts; ací i allí vertaderes joies recobertes per la pols antiga, entre les pissarres i lloses arrencades de la coberta del segle XII; allí trossos de teixits i de tapissos, embolicant restes de venerables pintures que engruixiren col·leccions, avui per desgràcia emigrades.

A Rogent va unit el treball arqueològic de l'«Associació d'Arquitectes», després d'ell esvaït lentament, avui perdut en visites d'edificis moderns, més per a lloar-los que per a estudiar-los. Durant anys les monografies són calcades a la seva; se'n copià el pla i el to de l'al·locució i fins el moment de la pintoresca descripció de l'edifici, il·luminat per la llum del sol, contemplat des de tal o qual punt de vista, com si hagués donat la pauta definitiva. Ben poques se'n escapen; cal, per això, que

(1) *San Cugat del Vallés. Apuntes histórico-críticos.* Barcelona, 1881.

(2) *Monasterio de Sant Llorens de Munt. Memoria descriptiva.* Barcelona, 1900.

arribi el moment d'una altra generació com en les monografies dels germans Bassegoda.

Ni uns ni altres havien estat aïllats, que és impossible un home sense un estol d'homes que el rodegi. A Viollet l'havia rodejat un conjunt d'homes il·lustres, els quals constituïren com una mena de partit contra l'Acadèmia clàssica de Belles Arts, que interrompé més d'una vegada la tranquil·litat serena d'aquell palau de la rue Bonaparte i féu escruixir la cúpula solemne de l'Institut. A Rogent el rodejà també una colla de col·laboradors, deixebles admiradors.

Recordem els plans d'esglésies romàniques aixecats per l'aplec dels seus deixebles: els seus fills; Gallissà, Font i Gumà, Bassegoda, Claudi Duran; recordem les excursions de l'Escola d'Arquitectura, aquella invasió de joventut a Poblet, que donà per resultat el pla definitiu del monestir; les anades a Vilabertran, a Tarragona, que donaren per resultat, en el tercer curs de l'Escola, a reflexes de les restauracions a la manera de Viollet-le-Duc.

Un altre esforç és el de les Associacions d'excursions científiques. Tenen els actes dels països endarrerits un paral·lelisme amb els més grans i poderosos. De Caumont havia encarnat la seva acció científica en obra social: en la «Société française d'Archéologie», que ha recorregut tot França i ha estès per ella un exèrcit d'associats que estudien i apleguen tots els monuments artístics. Les nostres associacions excursionistes es formaren a imitació seva, encara que prenent diferent caràcter. S'iniciaven aleshores les societats alpinistes, geogràfiques i de viatges, associacions barreja d'esport i d'estudi de ciències naturals. I les nostres societats d'excursions vingueren a ésser una cosa per l'estil: associacions arqueològiques, associacions alpinistes, associacions de viatges, amb una mica d'associació de propaganda política i amb un xic d'associació per a la fecunda acció social del complex moviment catalanista. Es interessant

fullejar els seus antics volums de Memòries. Uns quants joves presidits per Josep Fiter i Inglés, s'enprenen la tasca de seguir la terra. Llurs primeres sortides amaguen l'entusiasme jove sota unes apariències parlamentàries: asseguts al vagó, el president obre la sessió i es llegeix una acta; la sessió se suspèn per a dinar i continua després davant el monument l'estil del qual i cronologia es discuteix i es vota. Bromejant o seriosament, les associacions d'excursions han recorregut avui gairebé tota la terra catalana; excepció feta d'alguna vall pirenaica, d'algun recó apartat de la ratlla d'Aragó i de la zona de l'Ebre, tota la terra és més o menys ben descrita. S'ha fet un complet estudi geogràfic d'algunes comarques que tenen plans i guies perfectes (vall d'Aran, comarca de Camprodon, valls de Ribes, Garrotxa, Vallespir, Conflent, valls altes del Segre i Ripollès, Alt Llobregat i vessants del Fluvià, Llusanès, valls del Flamisell). S'ha donat notícia de nombrosos monuments i s'han fet grans aplecs de fotografies. Han suplert l'Estat en molts serveis, i les seves obres són interessantíssimes per a l'arqueòlog.

Al costat de l'Associació d'Excursions ha existit, des de molts d'anys, l'Associació artístic-arqueològica barcelonina, l'Associació arqueològica de Tarragona i l'Associació Literària de Girona, d'acció urbana local, més aviat que d'examen i metodització, atresorant objectes, recollint dades, formant museus interessants, alguns amb catàleg documentat.

A la resta d'Espanya s'inicia també la transformació de l'arqueologia arquitectònica. En l'«Ensayo histórico sobre la arquitectura española», de Caveda (1), es dedica algun que altre capítol a la nostra arquitectura i en *Los monumentos arquitectónicos de España* (2), s'hi descriu únicament els monestirs de Sant Pau del Camp i Camprodon. Apareixen en aquests estudis com a una variant d'un art uniforme o com a una

(1) Madrid, 1848.

(2) Madrid, 1859-1895.

enutjosa excepció poc explicada. Amb tot, cal agrair aquí la col·laboració rebuda dels estudiosos madrilenys. Poc a poc la personalitat artística catalana ha anat essent reconeguda, i sobre ella han estat escrits capítols apart en les investigacions d'alguns erudits, entre els quals cal esmentar Lampérez, i han estat dedicats als seus monuments articles i monografies en Butlletins acadèmics i en els de les Associacions d'excursions castellanes, i en les conferències públiques; mica en mica ha deixat d'ésser considerada la nostra arqueologia com una apèndix de la general, tal com encara es fa en molts tractats d'Història.

Cal, al costat d'aquesta col·laboració, parlar un moment de la rebuda de l'exterior. Ha estat aquesta, ja des de temps, importantíssima, i a vegades fa tristesa considerar com els savis estrangers s'han avançat al país en l'estudi del que havia d'ésser matèria pròpia dels nostres centres científics. Les escoles i la càtedra universitària, seguint un criteri extremadament generalitzador, han oblidat l'art local com si aquest es trobés fora de l'art universal, o com si no fos un element per a fixar la marxa de les corrents de l'art i de l'evolució de l'obra artística, i es dona encara el cas que mentre en algunes de les nostres càtedres s'explica el Tibet segons aquestes o aquelles relacions de Marco Polo o un o altre temple o jardí encantat i misteriós egipci, seguint la relació d'Herodot o de Diodor de Sicília, no es descriu l'art romànic ni l'art gòtic de Catalunya.

Les missions estrangeres venen sovint, amablement, amb el to protector de les missions que s'envien a l'Armènia o a Creta, amb un to benèvol d'exploració geogràfica a terres ignotes. Per l'obra napoleònica de Laborde, coneixem una part dels nostres monuments romans (1); per la

(1) LABORDE, Alexandre de, *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*. 1806-1820. Colaboració d'«Une Société de gens de lettres et d'artistes de Madrid».—*Itinéraire descriptif de l'Espagne*, Paris, 1808-1820.

missió Cartailhac, coneixem els talaiots i navetes de Mallorca (1); pels Siret, tenim notícia de les viles neolítiques de les terres del Migdia (2); per Street (3), vingué la primera metodització de l'arquitectura medieval espanyola, i per Brutails (4), el primer tractat d'arquitectura catalana a l'estudiar l'art rossellonés. Passem per alt aquí les obres massa ràpides en el que es refereix a Catalunya, de Marignan i d'Enlart, tot agraint-los que per ells el nom de la nostra arquitectura romànica circuli en els estudis d'Història universal.

Després de la sèrie gràfica, cal estudiar els documents, i això és una dificultat per a l'arquitecte, al qual li és impossible fer investigacions en els arxius i s'ha de valdre de les col·leccions publicades. Aquestes dificultats augmenten perquè els arquitectes no som llatinistes ni erudits en coses de diplomes, ni posseïm el saber educador de les humanitats.

Són aquestes fonts literàries principalment per a l'arqueologia catalana: el *Corpus*, d'inscripcions de Hübner (5); la *Marca Hispánica* (6), el *Viaje literario a las iglesias de España*, de Villanueva (7); la *España Sagrada*, del P. Flores (8); les *Noticias históricas* publicades per Monsalvatge (9); els *Orígenes históricos de Cataluña*, de Balari (10); la *Coleccion diplo-*

(1) CARTAILHAC, E., *Les âges préhistoriques de l'Espagne et du Portugal*. Paris, 1886. *Monuments primitifs des Îles Baléares*. Toulouse, 1882.

(2) SIRET, Enrique y Luis, *Las primeras Edades del metal en el sudeste de España*. Barcelona, 1890.

(3) STREET, G. E., *Some account of gothic Architecture in Spain*. Editat per GEORGINA GODDARD KING. London Toronto, 1912.

(4) BRUTAILS, J. A., *Notes sobre l'art religiós del Roselló*. Traducció de J. MASSÓ I TORRENTS. Barcelona, 1901.

(5) *Inscriptiones Hispaniae Latinae*, Berlin, 1869. *Inscriptionum Hispaniae Latinarum Supplementum*, Berlin 1892. *Inscriptiones Hispaniae Christianae*, Berlin, 1871. *Inscriptionum Hispaniae Christianarum Supplementum*, Berlin, 1900.

(6) Paris, 1688.

(7) Volumes V a XX. Madrid, 1806-1851.

(8) Volumes XLII a XLVII. Madrid, 1853-1859.

(9) Olot, 1889-1908.

(10) Barcelona, 1899.

matique d'Alart (1); la *Histoire générale de Languedoc* (2) i la colossal publicació alemanya els *Monumenta Germaniae Historiae*.

Un problema interessant que han de plantejar-se els que estudien la Història de l'Arquitectura, és el de l'àrea geogràfica a abarcar. Es usual guiar-se pels límits dels Estats actuals, com si la divisió política d'avui fos la mateixa en la qual s'han desenrotllat els aconteixements històrics, o com si la divisió política fos la causa determinant única de l'obra artística.

Es parla d'Història de l'Arquitectura espanyola o d'Arquitectura francesa, i fins hi ha estudiosos que al començar la seva obra científica proclamen la unitat artística a Espanya, on tantes escoles i civilitzacions diferents han viscut a la vegada; on l'art musulmà ha coexistit amb les escoles cristianes, i on, en un mateix moment, s'han construït les obres romàniques d'Astúries i Lleó, i les esglésies pirenaïques de Catalunya. Es confon la veritat científica amb l'aspiració política; el que és existent actualment o l'aspiració futura, amb el que és impossible avui de variar; la Història.

L'àrea geogràfica del nostre estudi no és un país constituït en Estat actual. Catalunya —escrivim això per a el que, de terres foranes, fuguéssim aquestes planes— és un tros de terra que limita cap a Ponent el Cinca i cap a Migdia l'Ebre, que s'estén a l'altra banda del Pireneu pel Rosselló; la Catalunya de França que ha eixamplat la seva acció, en certs moments, cap a les Balears i València, i ha entrat fins a terres de Múrcia. Terra partida en dos Estats, part a Espanya part a França, té una història artística orgànica, té en la major part dels seus períodes una història artística, reflex d'una unitat nacional, d'una agrupació natural

(1) *Cartulaire-Roussillonais, Privilèges et titres concernant l'histoire du Roussillon*. Perpignan, 1878-1880.

(2) Toulouse. — Edició Privat.

d'homes amb pensament col·lectiu. En certs moments l'art arquitectònic que es desenrotlla en la nostra terra, perteneix a un cicle més extens i és tan solament una variant d'ell; però va penetrant-hi la civilització i la seva personalitat col·lectiva va precisant-se. No sempre les fronteres de l'escola artística que en ella es formen coincideixen amb les seves fronteres polítiques; a vegades és feudatària d'altres més extenses, mentre que en altres moments, envaïda per dominacions estranyes, les obres produïdes per elles unicament ocupen una part del país. Nosaltres no ens subjectem als límits que la geografia senyala a Catalunya, sinó que els traspassem per a cercar els edificis anàlegs.

En l'època romana, un art més o menys provincià s'estén per gran part d'ella; intens en la gran capital Tarraco, bàrbar, rústic en les valls arreconades del Pireneu, principalment les que donen al Garona. En el començament de l'Edat Mitjana, mentre les Balears, com en la part baixa de València, brillen els llunyans esplendors de l'imperi de Justinià, la part nord està lligada al domini visigòtic. Al començar el segle VIII, aquest domini perdura en la part N.O., mentre l'altra part de la terra és recorreguda per les invasions musulmanes. El renaixement carlovingi travessa el Pireneu, i va baixant lentament, poc a poc, fitant les terres conquerides amb esglésies romàniques que pertanyen a un sol tipus, a una sola escola. Aquest conjunt de país que té per centre la terra catalana, és l'area del nostre estudi, estenent-se, ara, per tot el *Conventus tarracensis* romà i fins a les terres d'Elx, ara travessant el Pireneu, no sols cap al Rosselló, terra catalana, sinó cap al Coserants, o cap al Cominges, o cap al país de Foix, o penetrant per l'Aragó actual cercant els límits de l'escola artística, diferents en cada època. Voldríem que la geografia artística marqués en cada moment els límits geogràfics del nostre estudi, senyalant un tros de terra amb unitat espiritual, deixant que l'art marqués les seves fronteres, traspassant les valles actuals dels Estats o creuant les

antigues. El centre del nostre estudi ha estat la terra catalana, sovint però hem sortit dels seus límits polítics, aplicant a les terres veïnes la nostra investigació, amb menys coneixements, havent-les recorregut menys vegades, amb menor intensitat d'estudi.

L'art que anem a estudiar té els seus precedents en els temps, en l'art romà, i resumint el que d'ell coneixem, hem començat la nostra investigació, seguint després en les escasses restes de l'arquitectura cristiana pre-romànica: art cristià romà, primeres basíliques que els bizantins aixequen en les Balears o en les terres de migdia de València, esglésies visigòtiques de Terrassa, escola de construcció amb arcs de ferradura la qual basteix modestos oratoris en la terra catalana.

A aquests precedents segueix un període d'art que aixeca esglésies, a voltes sumptuoses, amb mètodes lombards de decoració, amb mètodes constructius de tradició probablement romana; on poc a poc fa aparició l'escultura, on poc a poc els capitells floreixen i entre llurs flors estilitzades, i entre els entrellaçats complicadíssims baixats de les boires septentrionals, hi n'ha una fauna fantàstica; els vells somnis de les antigues generacions.

Temps després noves corrents universals portades per les ordres religioses, duen nous sistemes de construir les voltes i austeritats abans desconegudes, destermen l'ornamentació zoològica de l'escultura, substituïda per entrellaçats de cistelleria pobra o per reproduccions de les plantes més modestes de l'hort dels monestirs; mentre que l'art antic romànic desterrat dels grans cenobis, fa els esclats més brillants en la Catalunya d'Occident, a l'ajuntar-se el saber fer dels escultors que fugen de les guerres religioses del Llenguadoc, amb la maestria dels treballadors mudèixars.

Aquest és en síntesi, el cicle de l'art a Catalunya que anem a desenvolupar. Voldríem, en la nostra obra fer a la vegada l'esbós d'un catàleg

monumental i el Manual que guiés als nostres estudiosos per a futures investigacions; voldríem fer el resum de l'estat actual de coneixements en el país i intentar la revisió de coses donades massa lleugerament com a constituïdes, en els grans centres on es forma la ciència arqueològica.

No sense recança acabem aquestes ratlles i llencem el llibre en mans dels qui estudiën. Pressentim, tot desitjant-ho, la curta vida de les obres de conjunt dedicades a la ciència arqueològica. Voldríem que les investigacions noves, nombroses, el fessin envellir aviat; voldríem que les veritats, novament acumulades, portessin nova llum a les coses que resten en les tenebres, i que els problemes que s'hi plantegen i les hipòtesis que s'assenten, trobessin aviat solucions clares, i que les noves generacions, desitjoses de saber, trobessin, per l'afany de les actuals, resolts els problemes del passat per a llençar-se a la investigació dels nous problemes de la vida que sommouen als pobles.

Any 1908.

PRÒLEG DE LA SEGONA EDICIÓ

HA arribat el moment de reprendre l'edició segona de l'obra «L'Arquitectura romànica a Catalunya» i em cal escriure aquest segon pòrtic d'entrada al llibre revisat i augmentat amb els treballs arqueològics duts a terme en el període de vint anys que van des de la publicació del primer volum al dia en què n'emprenc la revisió.

Aquesta tasca en la que he esmerçat els anys millors de la meua vida agitada, ha estat com un joc placèvol i calmant després d'hores d'intensa lluita i de feina aclaparadora. No és estrany que la nova lectura pausada de coses vistes i escrites fa anys ressusciti en mi records de mena diversa i m'interessi en corregir la marca inevitable que l'espirit distret deixa en aquestes obres d'erudició i comparació minucioses.

Els homes de ciència i el poble l'han acollida amb amor. La primera edició d'aquest primer volum s'exhauria més aviat del terme usual en la nostra terra i els exemplars han estat cercats amb avidesa i pagats extraordinàriament, a Catalunya i a fora. La Dictadura ajudà a l'exhauriment d'altres volums, cremant en un pira inquisitorial pel pecat d'ésser escrits en català uns pocs exemplars que restaven.

L'obra ha estat coronada amb honors diversos per l'*Académie d'Inscriptions et Belles Lettres* i altres Societats i Corporacions. La Sorbona i la Universitat de Harvard m'han obert llurs càtedres per a explicar-hi

les conseqüències que es deriven d'aquests estudis per a la història general de l'art.

Vaig escriure el primer pròleg cap als quaranta anys en ple vigor de la vida. Vaig posar en ell la vibració excitada del meu esperit conscient de l'endarreriment de la meva terra. La meva ploma va escriure el que sentia. Quinze anys no havien estat prou per a curar l'ofensa rebuda a les aules endarrerides ni per perdonar l'engany del professor sever, tant sever com ignorant.

Escric ara aquesta introducció, els cabells blancs, calba la testa, més enllà de la seixantena, després d'haver tingut la sort de poder, des d'elevades magistratures on vaig ésser elegit pel poble, treballar per la cultura del meu país. En explicar com han progressat les institucions de ensenyament i estudi, temeria fer el propi elogi, si no hi hagués en elles l'aliena cooperació eficaç i de vegades l'aliena iniciativa de l'amic que fou com part de mi mateix, el meu predecessor en la Presidència de la Mancomunitat de Catalunya, En Prat de la Riba.

Aquests anys han estat els més fruitosos per a la investigació científica a Catalunya. La fundació de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, començada amb la de la Secció Històrico-Arqueològica, fou el mil·liar auri d'on sortiren les noves vies a recórrer. Un nou mètode, auxiliat de millor utillatge, donà caràcter a les noves obres científiques. Un estol d'historiadors i d'arqueòlegs treballa des de llavors en les diverses branques de la investigació, des de la Prehistòria fins a la Història moderna, en els estudis històrics catalans, tan complexos per llur origen antic, per llurs relacions medievals amb el món oriental, grec i eslau, amb els musulmans d'Espanya, Africa i Asia i amb els jueus de tot el món; amb la França del Migdia, amb la Itàlia i amb l'Espanya cristiana.

No hi ha avui descoberta casual que no sigui metòdicament discu-

tida, ja en estudis monogràfics, ja en breus notícies que formen una crònica científica en els Anuaris de l'INSTITUT; no hi ha palpitació científica de la ciència històrica referent a Catalunya que no hi sigui minuciosament reflexada.

A l'extensió i a la intensitat del treball ha acompanyat una depuració assenyada i una més severa crítica científica. M. Salomon Reinach, ple sovint en ses crítiques de severitat i Mr. Brutails la ploma del qual era de vegades tallant com la fulla d'un coltell, han pogut lloar el mètode i la crítica de la nostra Corporació.

L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ha fet passar la ciència arqueològica catalana de l'estat caòtic d'un temps, descrit amb pena en el prefaci de la primera edició, a un estat normal en què disposem a casa dels mitjans de treball indispensables i s'exerceix entre nosaltres la crítica que abans no trobàvem enlloc. No tenim encara la gran Biblioteca que cal a la ciutat de més d'un milió d'habitants; però la Biblioteca de Catalunya ha reunit els llibres de treball més necessaris per a l'estudi i ha inventariat en un Catàleg general, ja molt avançat, la riquesa bibliogràfica de la nostra ciutat. No tenim la Biblioteca de milions de llibres com a París o a Berlin o a les Universitats nordamericanes; però tenim els principals llibres per al treball.

Encara podem dir que som un país sense mapa geogràfic; però el mapa és ja a mig fer i una oficina cartogràfica resol els dubtes dels estudiosos i auxilia en llur aspecte geogràfic els nostres treballs.

L'INSTITUT amb els auxilis econòmics que li han donat primer la Diputació de Barcelona, després la Mancomunitat de Catalunya i ara la Generalitat, ha format el Servei de Conservació y Catalogació de Monuments que no sols s'ocupa de les obres indispensables per a evitar llur ruïna, sinó que ha reunit nombroses fotografies i dibuixos que formen el catàleg artístic de Catalunya; ha dirigit excavacions, ha aixecat plans minuciosos i dibuixos diversos.

L'INSTITUT ha format encara el Servei d'Excavacions prehistòriques i arqueològiques que van aclarint els orígens de les primeres manifestacions artístiques del país i les primeres colonitzacions i el desenrotllament monumetal de l'arquitectura romana.

L'INSTITUT ha emprès més tard la revisió metòdica dels monuments literaris, ja donant organització tècnica als arxius, ja estudiant els documents medievals, començant pels anteriors a l'any mil, que permetrà una crítica de les fonts documentals, base indispensable de l'arqueologia de l'Edat Mitja. Ell ha organitzat la revisió de l'epigrafia clàssica i medieval i emprèn ara la de la ibèrica.

La Junta de Museus de Barcelona ha ofert també abundants auxilis a l'esforç d'investigació de l'arqueologia romana i medieval, no solament patrocinant les excavacions d'Empúries i costejant la reproducció de les pintures murals romàniques, sinó fent el titànic esforç de conservar-les a la pròpia terra per a la cultura pàtria, lliurant-les així de seguir el camí de l'emigració cap a les terres riques d'Amèrica que saben amorosament donar valor a les despulles que el vell món en certs moments llençava. Ella ha organitzat una Biblioteca d'Art que completa la Biblioteca de Catalunya.

La Junta de l'Exposició de Barcelona, d'abans que vingués la Dictadura, havia format un gran arxiu de l'art hispànic de més de cent mil fotografies, mitjà poderós de comparació. Després vingué la crisi dictatorial, com una trista invasió bàrbara. Fou interessant experiment històric el contemplar com tot es vestia de mediocritat i vulgaritat. L'INSTITUT fou condemnat a desaparèixer lentament; les lletres de bronze del portal foren arrencades i quedaren els forats com en les inscripcions romanes que els vàndals robaven per vendre el metall; les nostres publicacions foren suspeses i alguns dels llibres del nostre magatzem cremats o esqueixats; hi hagué qui pensà en vendre la nostra Biblioteca; les nostres

juntes foren clandestines: les de la Secció històrico-arqueològica honoraren la meva casa. La publicació oficial en català fou prohibida i la nostra llengua, execrada pel poder civil, fou quasi llençada dels llocs sagrats on tants de sants l'havien ennoblida predicant la doctrina i lloant Déu.

El Museu suspengué l'estudi de la ceràmica de Paterna i de Manises com a feina inútil i s'entretingué esqueixant les llegendes en català il·lustradores dels objectes; les excavacions d'Empúries foren aviat abandonades com a feina d'escàs interès.

Els aspectes científics de l'Exposició foren trobats cosa supèrflua. Mai no s'hauran reunit com en ella tant de tresors arqueològics i artístics d'Espanya; però mai més tampoc ho seran exposats amb tanta manca de mètode ni catalogats amb major desconeixement i desordre.

Totes les nostres institucions passaren la terrible crisi com en una invasió de bàrbars estantissos, sense la fortitud dels bàrbars vinguts del nord. Fou com una Edat Mitja de set anys imposada pels baixos fons de la ciutat; baixos fons que habitaven de vegades en palaus, que es vesteixen a la moda de París, que col·leccionen quadros exòtics falsos i que tenen una biblioteca formada sols de llocs de llibres, més fàcils d'espolsar. Sempre hem estat mancats de l'auxili estatal d'Espanya, però aquests anys erem mancats doblement del nostre propi diner, despès en lluminàries, en fonts màgiques i en recepcions reials.

Però aquesta crisi tingué la força de promoure l'auxili particular a l'obra científica, que no sols ajuda a les despeses indispensables de l'INSTITUT sinó que crea noves fundacions gràvides d'energia.

Una d'elles fou la Fundació Bernat Metge, obra de Francesc Cambó. Amb ell em lliguen la vella companyonia nascuda de la camaraderia d'armes polítiques que s'ha mantingut viva en l'exuberància de la prosperitat i en les penalitats de la desgràcia; però això no m'ha de privar de notar ací el fet insòlit a la nostra pàtria, de l'home polític i l'home d'empresa

que aixeca, en començar els anys més calmosos i serens de la seva carrera, l'esplèndid monument a les lletres clàssiques i a la llengua catalana i a les arts antigues de Catalunya; i encara li sobren mitjans i energies per a fundar a la Facultat de Lletres de la Universitat de París, dintre el seu Institut d'Història de l'Art, la Institució per a l'estudi de l'art i la cultura catalanes; parada amistosa i acollidora sota la protecció, si es vol distreta, del Govern de la República francesa, obert per la Sorbona als nostres estudis el mateix dia que els coloms voleiant i les fonts lluminoses de l'Exposició de Barcelona feien oblidar a molts catalans que per ells passaven les hores més vergonyoses de la història.

Després la Fundació Patxot que ha tingut la generositat, sacrificant les pròpies aficions a les ciències físico-matemàtiques, d'obrir els seus tresors a les ciències històriques ha fet possible la continuació de les nostres recerques i de les nostres publicacions.

I, encara, el Conferentia Club que ens ha permès en festes elegantment mundanes, guardar la relació amb la ciència estrangera de la qual ens havia aïllat la força.

Tot això ens ha portat per diferents viaranyes a un major coneixement propi, a un millor esclariment dels dos elements que, com dues columnes centrals, sostenen la història artística: els documents escrits i els monuments mateixos.

Els documents escrits referents a Catalunya: inscripcions, llibres, cartes i diplomes han estat curosament revisats i les cites documentals en la nova edició seran corregides i referides a les edicions millors dels documents publicats o en altre cas als arxius on es conservin inèdits.

El coneixement dels monuments ha augmentat. L'arquitectura indígena en el moment de la invasió romana no és ja una nebulosa imprecisa.

Un llibre acollit sota l'ombra de la Fundació Bernat Metge, definirà completament l'estat de l'art al moment de la invasió romana; mentrestant una nombrosa bibliografia, principalment els nostres Anuaris, ens permet descriure el sistema urbanista ibèric, l'estructura de llurs murs; els plans de llurs cases; l'escultura de les esteles de llurs tombes; i les fonts dels temes de l'art que ennobleix llurs joies i llur ceràmica.

Els monuments romans van novament estudiant-se. Coneixem l'escultura romana catalogada per M. Albertini quan no era el mestre del Col·legi de França i l'investigador savi de l'Àfrica romana i feia les seves primeres armes a l'Ecole Française d'Espagne, en son treball *Sculptures antiques du Conventus Tarraconensis* publicat a l'Anuari de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS de 1911-1912. M. Albertini subvencionat per la Universitat de París va dur a terme per les terres catalanes del Conventus Tarracensis un treball anàleg al que el comandant Espérandieu va portar a terme per la Gàl·lia romana (1) i son treball em permetrà completar el meu així com els meus estudis anteriors varen contribuir als seus.

Per altra part l'INSTITUT ha emprès la publicació de la part que li pertoca de la *Forma orbis romani* contribuint a l'acord de la Unió Acadèmica Internacional i aquesta nova enquesta geogràfica permetrà depurar les descripcions de les obres romanes contingudes en aquest primer volum.

Una clara successió de les obres arquitectòniques és establerta a Catalunya des dels monuments paleo-cristians, entre ells, principalment, els descoberts a Tarragona, als monuments bizantins de la costa llewantina, i als plenament influïts de l'art copte de la Basílica visigòtica d'Egara (Terrassa), on l'art visigot de Catalunya ha pres caràcters de major precisió amb les excavacions de la basílica de Santa Maria i del Baptisteri. El grup d'edificis catalans ornats amb arcs de ferradura ha passat a ésser

(1) ESPÉRANDIEU, *Recueil général des bas-reliefs de la Gaule romaine*. Paris, 1908-1918.

clarament una ramificació d'un art influït per Córdova ben definit, en la seva cronologia i en les seves evolucions, que florí al centre de l'Espanya.

El primer període romànic descrit en el segon volum d'aquesta obra es ben conegut en els seus orígens, relació amb l'art de les terres de França i de la Itàlia en la seva àrea geogràfica de dispersió i en la seva evolució. S'ha pogut explicar com sobreposant-se als exemples esporàdics de l'art mussàrabí ve un gran corrent artístic originat a l'Orient que roman com embassat a Ravenna i a Milà i a Bizanci d'on s'estén i innunda a la vegada una gran part d'Itàlia, la vessant mediterrània de França i pujant cap els Alps i saltant pel Rhin (els corrents artístics es regeixen per lleis diferents de la Hidràulica) segueix el gran riu germànic fins a la terra plana de Flandes. Aquest art simple i rústec és l'hereu tardà en la Mediterrània de l'art més antic fet per l'home civilitzat a la Mesopotàmia. L'art hel·lenístic ja barroquitzat que fou l'art romà que omplena tot l'Occident, fou substituït llavors pel renaixement d'un art asiàtic, signe plàstic del que esdevingué en altres aspectes de la civilització. I a aquest sector interessant de l'art medieval pertany geogràficament aquest petit triangle al sud del Pireneu que fou la Catalunya del segle XI, sense que penetri més enllà en la Península ibèrica.

Clarícies noves han encara estat fetes en l'art romànic del segle XII, el segon art romànic, evolució de l'anterior. Sàvies col·laboracions vingudes de França, d'Itàlia i de l'altra banda del mar, de les Universitats de Yale, de Harvard i de Princeton han estudiat la nostra escultura i la nostra pintura romànica i han precisat els corrents d'influències diverses que hi convergeixen i distingit el que ens és propi del que devem a l'esforç aliè.

Coses cregudes locals han passat a ésser reflexe de grans corrents mundials antiquíssims; coses velles s'han modernitzat, qualche cosa ha perdut en son romanticisme patriòtic i s'ha fos en el gran tot universal.

Aquestes noves investigacions han posat en clar com és l'arquitectura romànica un art independent de tot art local anterior i com fou poc lligada amb l'art romà a no ésser en els elements de construcció. El mot romànic, com el mot gòtic, és avui una tradició sense un gran significat. L'estudi sempre aixeca i destrueix en son avenç solemne i quan les idees moren en queda el mot que és com llur envoltura, tal com en els fòssils de les edats en què la terra es formava.

En començar els meus estudis creia trobar l'art romà fundament lligat amb l'art romànic i vaig incloure'l en un primer volum de precedents sota el títol general de l'art romà a Catalunya. Les architectures cristianes que s'interposen entre la romana i la romànica, no representen tampoc moments d'evolució; potser ho són parcialment, en part mínima; però llur enllaç amb el romànic és feble a Catalunya. L'art romànic és arribat com una invasió sense un lligam extraordinari amb l'art anterior; així no era lògic mantenir en primer terme el títol general de l'arquitectura romànica a Catalunya als volums que s'ocupaven de l'art romà i de les arts cristianes prerromàniques. La nova edició prendrà doncs una nova estructura: un primer volum sota el títol de l'Arquitectura romana a Catalunya i un segon volum sobre l'Arquitectura prerromànica constituïran la segona edició, ampliada amb les noves recerques, del primer volum de l'Arquitectura romànica a Catalunya i aquest títol servirà per a designar exclusivament els volums destinats a estudiar el primer i el segon art romànic i correspondran als volums segon i tercer de l'edició primera.

L'obra serà una segona edició de la primera en què cada volum prendrà pel seu títol la individualitat i la major independència que en la realitat tingui la matèria de què tracti.

Des de l'acabament de cada volum de l'edició primera he anat anotant en l'ample marge blanc de les pàgines, les noves observacions i les descobertes pròpies o d'altri. Moltes d'aquestes en el que concerneix a Catalu-

nya, han estat publicades per mi en els volums de l'Anuari de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. El present llibre és fins a cert punt la recapitulació i com la síntesi d'aquest material escampat. A cada tipus abans conegut han vingut altres exemples a juntar-s'hi. El nou material ha vingut a completar l'estudi; qualche vegada l'ha rectificat. Alguna part del llibre, axí, ha estat profundament renovada.

Tal és el manuscrit d'aquesta nova edició. Acabat el manuscrit comença l'obra de la impremta. Jo dec aquí agrair el treball dels qui m'han ajudat, principalment els meus col·legues de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS senyors Francesc Martorell i Ramon d'Alòs que han corregit les proves i dirigit la formació dels índexs, el senyor Serra i Ràfols que m'ha ajudat en l'estudi de qualche nou monument. El darrer mot ha d'ésser per a l'INSTITUT mateix que ha acollit aquesta segona edició, com havia patrocinat la primera.

Barcelona, maig de 1931.